

Tokonia ho'ó tamá ke malu 'i he taimi 'oku ne ngaue'aki ai 'a e 'initaneti

Ko e me'a angamaheni 'a e fie'ilo 'a e fānaú ki māmani lahi pea mo honau 'ātakaí, pea ke hoha'a mo e mātu'á ia ke malu'í 'enau fānau 'o kau ai 'a 'enau ngaue'aki 'a e 'initaneti. Ko e ngaahi me'a eni 'e lava ke mo fai ke tokoni ki hono malu'í ho'ó mo fāmili:

1. Ke mou fa'u fakataha ha tu'utu'uni ma'e fāmili

- o ki he fuoloa 'e ngofua ke ngaue'aki ai 'e he taha kotoa pē 'a e 'initaneti 'i he 'aho.
- o hokohoko atu 'a ho'ó mo talanoa fekau'aki mo e me'a ke sio mo hū ki ai ho'ó mo tamá 'i he 'initaneti.

2. Mou talanoa fakataha ki he tauhi vā mo e feveitokai'aki

- o fakapapau'í 'oku 'ilo'í 'e ho'ó mo tamá 'a kina tolu lalahi 'oku falala'anga.
- o fakapapau'í 'oku 'ilo 'e ho'ó mo tamá 'oku sai ha'a ne tali "Ikai" pea ke ne poto hono fakato kanga'i ha taha 'oku ne teu ke fai ha kovi ki ai.

3. 'Oua 'e tuku e fekumi

- o 'eke ki ho'ó tamá pe ko e hā 'ene 'ū uepisaiti pe mitia sōsiale 'oku ne manakoá, pea ke hiki hao tatau 'a e ngaahi uepisaiti mo e mitia sosiale ko ia 'o 'ahi'ahi'í 'e koe.

- o ke tānaki atu ke lahi ange ho'ó 'ilo fekau'aki mo e founa te ke lava 'o tokonia 'aki ho'ó tamá ke malu 'i he taimi 'oku ne ngaue'aki ai 'a e 'initaneti, 'e sai ke ke vakai'í e 'ū ma'u'anga tokoni ko eníne fa'u ia 'o fakataumu'a ma'ae mātu'a tauhi fānaú:

[netsafe.org](https://www.netsafe.org): Advice for Parents

[netsafe.org](https://www.netsafe.org): Parenting

[Facebook Parents Portal](https://www.facebook.com/parentsportal)

[Facebook Topic: Parents](https://www.facebook.com/parentsportal)

[getsafeonline.org](https://www.getsafeonline.org): Protecting Yourself

[getsafeonline.org](https://www.getsafeonline.org): Safeguarding Children

Kapau 'oku hoko ha faingata'a ki ho'ó tamá ko e tupu mei ha me'a ne hoko ki ai 'i he 'initaneti

- Kapau 'oku fu'u lotomamahi ho'ó tama pe hā mai ha ngaahi faka'ilonga 'e ngali hoko pe hangehangē ka ne fai ha me'a fakatu'utāmaki kiate ia, 'oua 'e toe tatali kae fai leva ha tokoni. 'Oua 'e tuku ho'ó tamá ke nofo tokotaha.**
- 'Eke ko e hā e me'a ne hokó – 'Oku 'ikai ke tomui ke ke talanoa ki ai.** Kapau 'oku ke hoha'a na'a 'oku fakamamahi'í pe pa'usi'í e ha taha ho'ó tamá, 'oua te ke manavasi'í ke talanoa ki ai mo 'eke pe ne 'i ai ha me'a na'e hoko.
- Poupou'í pea ke fakaongo ki ai.** 'Oku fiema'u ho'ó tamá ke ne ongo'í 'oku malu 'ene mo'uí pea loto lelei mo lea mo'oni atu kiate koe. 'Oua te ke ta'ota'ofi iá ka ke tuku ke ne fakamatala atu e me'a na'e hoko.
- Poupou'í pea 'oua toe maue'í.** 'Oku fiema'u ke 'ilo 'e ho'ó tamá 'oku ke 'i hono tafa'akí ke tokonia ia mo feingá'í ke mavahe mei he faingata'a ne fekuki mo iá.
- 'Oua na'a ke tukuaki'í pe fakaanga'í ho'ó tamá** koe'uhi ko hano fakatanga'í pe 'oku fakataumu'a ki ai ha ngāue pango 'a e kakai fakaaaoa 'i he 'initaneti – neongo ha'ó loto mamahi 'i he 'ene hokó. Faka'ehi'ehi mei hono fakamaau'í 'a 'ene ngaahi me'a na'e fai kimu'a pea toki hoko 'a 'ene faingata'a'íá.
- Vahevahe ki ai ho'ó ngaahi 'iló mo ho'ó taukeí.** Ko 'ene ongo'í 'oku ke 'ilo tonu 'a e me'a 'oku hoko ki ai, 'e tokoni ia ke ne vahevahe atu 'a e me'a na'e hokó pea mo 'ene ongo'í.

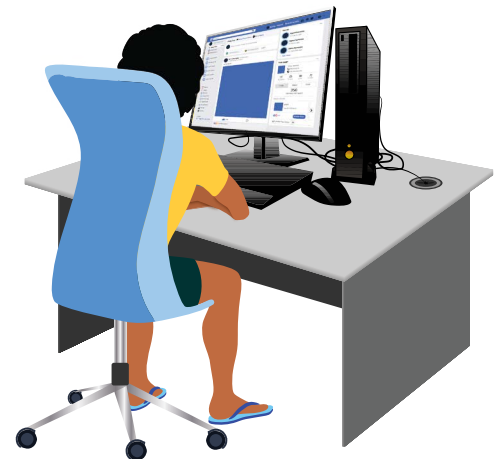
7. **'Oua te ke fai ki ai ha ngaahi palomesi 'e 'ikai te ke lava 'o tauhi**, ka ke fakamahino ange ki ho'o tamá ko ho'o taumu'á ke kumi ha founga 'oku lelei ke vete'aki 'ene faingata'a'ía.
8. **Fokotu'u ki ai ha ngaahi founga ke ne lava pe 'o vete'aki mo fakalelei'i 'a e faingata'a'ía.** 'Oua te ke faitu'utu'uni atú, ka ke 'oange ha ngaahi fakahinohino mo fakalotolahi'i ia ke ne fakakaukau'i ha founga te ne malava 'o fakalelei'i 'aki e me'a 'oku lolotonga tofanga ai. 'Oku fiema'u 'a ho'o tamá ke tui mo'oni mo ne ongo'i 'oku fakakau ia 'i he fa'ufa'u 'oku fokotu'utu'ú kae lava ke ma'u e ola lelei.
9. **Kapau 'oku 'i ha tu'unga fakatu'utāmaki ho'o tamá, fai leva ha ngāue ki ai 'oua toe toloi.** Kapau ko e me'a ni na'e hoko 'i 'apiako, talanoa mo e puleako. Ko e me'a mahu'inga tahá 'a e malu 'a ho'o tama.
10. **Lipooti ha ngaahi me'a 'oku ta'etaau mo ta'efe'unga 'i he 'initaneti ki he kautaha ma'u'anga 'initaneti (service provider) 'oku 'a nautolú.** Kapau 'oku ngāue'aki ha kautaha 'initaneti 'e ha taha ke fakakina'i ho'o tamá, pea lipooti ia. Te ke lava 'o lipooti ha ngaahi me'a 'oku ta'efe'unga mo ta'etaau 'oku nau fai kiate koe, pe ko ho'o tamá pea mo ha taha pē ki he ngaahi kautaha 'oku 'a nautolu e 'ū uepisaiti mo e ma'u'anga 'initaneti.

Ki ha toe fakamatala lahi ange ki hono lipooti 'o ha ngaahi 'ata, vitio, fa'u, kakai pe kulupu 'i he Facebook, 'a'ahi ki he Senita Tokoni ([Help Centre](#)). 'E toe lava ke tokoni atu ha'o lau 'a e tu'utu'uni [Community Standards 'a e Facebook](#) ke ke 'ilo ai 'a e me'a 'oku ngofua mo 'ikai ngofua 'i he peletifoomu.

Kapau 'oku ke hoha'a 'i he sio mo ma'u 'e ho'o tamá ha ngaahi 'īmisi fakalielia pe ponokalafi 'i he 'initaneti

'Oku ke loto ke mo talanoa mo ho'o tamá fekau'aki mo e tauhi vā, ngaahi liliu 'oku hoko 'i hono sinó pe ko e ngaahi me'a 'oku sio ai 'i he 'initaneti, ka 'oku 'ikai te ke 'ilo pe 'e kamata'i fēfē? Ko e fanga ki'i fakakaukau eni na'a tokoni atu kiate koe ke kamata 'aki ha'a mo pōtalanua.

1. 'Oku 'ikai ke fu'u vave pe fu'u tomui ke kamata'i 'a e talanoa ki he feloto'i mo loto lelei ke tali ha kole (consent) kae pehē ki he fefaka'apa'apa'aki 'i ha tauhi vā.
2. 'Oua na'ake tautea'i ho'o tamá - he ko e taimi 'e ni'ihi 'oku ta'e'amanekina pe 'a e a'usia 'e he fānau ia 'a e naunau fakalielia 'oku 'ikai toe 'ufi'ufi'i, 'i hono 'oange ki ai 'e honau ngaahi maheni, pea taimi 'e ni'ihi 'oku tupukoso 'i he 'ene fie'ilo me'akehekehé. 'Ofeina ia pea ke mo femahino'aki.
3. 'E fiema'u ke fai ha talanoa mo ia fekau'aki mo e ngaahi ouau mo e tō'onga tauhi vā 'a tangata mo fafine 'o kau ai 'a e fakafanaú (sex) ka 'e makatu'unga ia 'i hono ta'umotu'á, tūkunga 'o e fāmili pea mo e ngaahi 'ulungaanga fakafonua. 'Oku mahu'inga mo e talanoa ki he 'ofa mo e fe'ofa'ofa ni, ki he ngaahi 'aa vahevahe 'o e fai kaume'a, ta'u motu'a lelei ki he fe'ofa'ofa ni, pea mo e ngaahi tui fakafo'ituitui.
4. Kapau ne sio ho'o tamá 'i ha ponokalafi ko e 'oange 'e hano ngaahi maheni pe tamaiki ako lalahi ange, fakamanatu ki ai 'oku 'ikai kovi ke tali "Ikai" ki ai pea ke fakamama'o 'o 'ikai ke hangē ko kinautolu.
5. Toe fakamamafa'i ki ai 'oku 'ikai ko ha 'ulungaanga lelei ia ke fevahevahe'aki ha ponokalafi mo ha taha, pe ko hono tauhi 'i ha fa'ahinga me'angāue faka'komipiuta.

Ka 'oku ke fie'ilo lahi ange fekau'aki mo hono tokonia ho'o tamá ke malu he taimi 'oku ne ngaue'aki ai 'a e 'initaneti, 'oku malava ke ke sio he ngaahi ma'u'anga tala ko eni ne fa'u ia 'o fakataumu'a ma'ae mātu'a tauhi fānaú:

[netsafe.org: Porn Advice for Parents](https://netsafe.org/PornAdviceforParents)

Te u ma'u ha tokoni mei fē?

FISI

Kapau 'oku 'i ai ha mo'ui 'oku 'i he tu'unga fakatu'utāmaki, tā ki he: 911

Child Helpline Fiji:

24-hour toll-free: 1325

National Domestic Violence:

24-hour toll-free helpline: 1560

Lifeline Fiji:

132 454 / 3630 400 / 9402 541

[@lifelinefiji](#)

Psychiatric Survivors Association:

3319 043 or 9538 667 [@psafiji](#)

Fiji Women's Crisis Center:

Suva: 0331 3300 / 0920 9470

Nadi: 0670 7558 / 0918 2884

Ba: 0667 0466 / 0923 9775

Rakiraki: 0669 4012 / 0912 9790

Labasa: 0881 4609 / 0937 7784

[@FijiWomen](#)

Empower Pacific Counselling Centres:

Lautoka: 0773 0010 Nadi: 0776 0018

Suva: 0778 0015 Labasa: 0776 0017

[@EmpowerPacific](#)

Komisoni Malu 'Initaneti (Online Safety Commission)

Ko e Komisoni Malu 'Initaneti (Online Safety Commission) ko e sino ngāue ia 'i Fisi 'oku nau taukave'i 'a e malu mo e ngāue fakapotopotó 'i he 'initaneti ma'ae kakai kotoa 'o Fisi, pea mo faka'atā foki ha taha ke ne lipooti ange kiate kinautolu ha fa'ahinga tō'onga pa'usi'i 'oku hoko 'i he 'initaneti. Ke tānaki atu ha fakamatala 'oku toe lahi ange fekau'aki mo e Komisoni Malu 'Initaneti ([Online Safety Commission](#)) vakai ki he 'enau uepisaiti 'i he.

pe telefoni ki he +679-998-0242

PAPUA NEW GUINEA

Kapau 'oku 'i ai ha mo'ui 'oku 'i he tu'unga fakatu'utāmaki, tā ki he:

NCD police: 1800 100

Goroka police: 5321 222

Wewak police: 4562 222 / 7103 0345

AROB police: 9739 755 (north)

Morobe police: 7090 3300 (toll free)

Kiunga police: 6491 022

Daru police: 6459 022

ITok Kaunselin Helpim Lain:

7150 8000 [@ITokHelpimLain](#)

Family and Sexual Violence Action Committee:

3211 714 [@FSVAC](#)

TONGA

Kapau 'oku 'i ai ha mo'ui 'oku 'i he tu'unga fakatu'utāmaki, tā ki he 911

Women and Children Crisis Centre:

0800 444 [@tongawccc](#) [@counsellingwccc](#)

National Centre for Women and Children:

26567

[Tonga National Centre for Women and Children](#)

SAMOA

Kapau 'oku 'i ai ha mo'ui 'oku 'i he tu'unga fakatu'utāmaki, tā ki he 911

Fa'ataua Le Ola - Samoa Lifeline:

800 5433 [@FLOsamomalife](#)

Samoa Victim Support Group:

800 7874 / 27904 / 25392

[@samoavictimsupportgroup](#)